

KINDHEIDSVERHALEN IN DE SCHILDERKUNST

Anne Marijke
Spijkerboer

Een vieze oude man

De drie koningen die het kindje Jezus kwamen aanbidden waren eerbiedige, vrome mannen. Maar als je naar dit schilderij van Pieter Bruegel de Oudere kijkt, zie je dat hij daar anders over dacht...

Dr A.M. Spijkerboer is theoloog, medewerker van Interpretatie en protestants predikant te Rijswijk.

Pieter Bruegel de Oudere, *De aanbidding der koningen*, 1564, olieverf op eikenhout, 111 x 83 cm, Londen, National Gallery. Wie het beeld in kleur digitaal toegestuurd wil krijgen meldt zich: annemarijkespijkerboer@xs4all.nl

Wie goed kijkt naar het grote schilderij van Pieter Bruegel de Oudere zal de wenkbrauwen fronsen of hoog optrekken. Centraal staat het Christuskind met een witte lap als een slordige mandorla om zich heen gehangen. Het kind vertrekt zijn snuitje in een soort grijns. Tegelijkertijd is het of hij wegduikt bij zijn moeder bij het zicht van een oude vieze man die opeens zijn hoofd zo dicht bij hem houdt.

De schilder van dit werk staat bekend om zijn sardonische boerenkoppen. Ook hier heeft hij niet echt zijn best gedaan op vrome gezichten en eerbiedige gestalten, integendeel. De meeste aanwezigen, voor zover ze zich hebben weten op te dringen tot binnen het beeld, staren vooral naar de dure dingen in de handen van de onguur uitzierende koningen. De man helemaal rechts boven tegen de rand, die met de bril, kijkt ongegeneerd naar wierookvat in de handen van de zwarte wijze, die zelf als een bodyguard om zich heen kijkt of de kust veilig is. Twee mannen verderop fluistert een boerenknecht de oude Jozef, eveneens met vettig haar, iets in het oor. De man met helm en hellebaard aan Jozefs andere zijde staart naar het gouden mirrevat in de handen van de middelste koning. Deze heeft, getuige zijn neergetrokken mondhoeken, zichtbaar moeite met het afgeven van zijn geschenk. Het zou kunnen dat het geheel een satire is met een morele strekking: het verhaal dient dan om de kijker te waarschuwen tegen hebzucht.

Het meest bont maakt het de oudste van de drie, de reeds genoemde oude man met de grijze piekharen. Hij heeft goudstukken in een schaal bij zich, zit met zijn neus op het kleed van Maria en probeert iets in het zicht te krijgen. Maar wat?

Leo Steinberg, auteur van het omstreden *The Sexuality of Christ in Renaissance Art and in Modern Oblivion* (Chicago 1996/2) weet precies wat de koning doet: hij kijkt in de geslachtsdelen van de pasgeborene, hetgeen hem het ultieme bewijs zal leveren van de God die mens is geworden.

Het moet gezegd: als je Steinberg eenmaal gelezen hebt, zie je zijn these overal in de schilderkunst van de Renaissance bevestigd. Wat hem nog sterkere papieren geeft, is dat het bezoek van de wijzen in het kerkelijk jaar ná de besnijdenis plaats vindt. De

koningen zijn dus niet alleen dat hele eind gekomen om een kind in de kribbe te zien, maar om diens sterfelijke in zoverre te testen dat de gevolgen van de besnijdenis zichtbaar moeten zijn. In cultuur en theologie om het kerstverhaal is de gedachte ontstaan dat je met de besnijdenis al een teken van Christus' lijden te pakken hebt.

Het zou, nog steeds volgens Steinberg, ook verklaren waarom Christus in het koude deel van het jaar onbekommerd in zijn blootje wordt gelaten. Dat is niet altijd zo geweest. Tot in de dertiende eeuw had Christus vaak nog een gewaadje aan. Vanaf de veertiende eeuw gaat dat uit en ligt hij zelfs onaangedaan voor zijn biddende moeder op de koude grond, aldus kond doende van zijn Messiaanse onverstoortbaarheid.

De al of niet zichtbaarheid van Christus' geslacht speelt beslist een rol in afbeelding van zijn doop in de Jordaan. Steinberg noemt dit ook even en gaat dan verder met gedeelten over afbeeldingen rond het kruis die veel minder overtuigend zijn. Dat je van alles projecteert in schuin opwapperende lende-doeken doet me denken aan een poster die we vroeger in het collegelokaal van de kerkelijke opleiding hadden hangen, waarop het hoofd van Freud stond met de titel 'What's on a mans mind' (En dan 'man' in de zin van man en niet mens).

Hoe dan ook, een beeld geeft mogelijkheden die in woorden wat moeizamer aan de orde zouden komen. Misschien worden dergelijke details niet snel in een kerstpreek gebruikt, maar ze geven toch te denken.